

те, що я виручу товаришів, якщо ж я не піду, то мені треба одразу «змотувати вудки» і тікати.

Я дістала перепустку з великими труднощами, оскільки на лівий берег зовсім нікого не пропускали. Через цього ж Лютинського мені вдалося дати гроші тому, хто випишував перепустки, і він видав мені перепустку. У чому ж моя перевага? У тому, що я брала перепустку в табір військовополонених, не говорячи, що мій чоловік заарештований. Одержуючи перепустку, я сказала, що отримала дані, що мій чоловік знаходиться у таборі військовополонених, і я хочу відвідати його.

Одержавши перепустку, я взяла свою стару і ми туди відправилися разом. Перепустку я одержала в Києві при міськуправі. В табір військовополонених я ніяк не могла пройти. Весь він був обнесений дротом і потрапити до нього дуже важко. Біля табору я зустріла одного знайомого, якогось Анатолія Новожилова, шофера, що був у формі поліцейського. Цього шофера я добре знала, знала його і моя стара, бо він колись приїжджав до нас. Я зробила вигляд, що ніби не знаю його, і з великими труднощами пройшла в табір під приводом, що мій чоловік військовополонений і я хочу його визволити. У канцелярії табору перерили всі книжки і не знайшли його. Тоді я вдала, що я нічого не розумію і сказала: «Можливо, він де-небудь в іншому місці, тому що він затриманий і знаходиться у таборі». Коли про це дізналися в канцелярії, то одразу мені сказали, що він, напевно, не в таборі, а в польовому гестапо. Я дала одному німцю-поліцейському 500 карбованців за те, що він мене провів у польове гестапо. Треба сказати, що у німців існує система — хабар на хабарі.

(Далі буде)

Ю. А. Мищик (Дніпропетровськ)

Перший український історико-політичний трактат

У відділі рукописів Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (Q. XVII. 220) зберігається рукописний збірник 60—70-х років XVII ст. Він був досить ґрунтовно описаний наприкінці XIX ст.¹ Тому обмежимося лише коротким оглядом його матеріалів. Ядро збірника становлять три твори: «Навіти» (кінець 60-х — поч. 70-х років XVII ст.) — важлива пам'ятка православної полемічної літератури², «Пам'ять...» (1670 р.) і «Пересторога Україні». Тут вміщено також «Літописець» (бл. 1673 р.)³, невідомий варіант «Діаріуша» Афанасія Філіповича, житіє князя Володимира, копії окремих документів, сентенції, приказки, записи українською, польською, латинською мовами. Основна частина збірника написана українським півуставом двома каліграфічними почерками середини — другої половини XVII ст. Іноді записи робилися чітким українським скорописом того ж часу. Окремі записи виконані пізніше, про що свідчать не

¹ Отчет Императорской публичной библиотеки за 1894 год.—СПб., 1897.—С. 118—133.

² Текст «Навітів» повністю опубліковано: Ісаєвич Я. «Навіти» — невідома пам'ятка української публіцистики XVII ст. // Інформ. бюл. Арх. управління УРСР.—1964.—№ 6.—С. 52.

³ Текст «Літописця» повністю опубліковано: Мищик Ю. А. «Літописець» Дворецких — пам'ятник українського летописання XVII в. // Летописи и хроники. 1984.—М., 1984.—С. 219—234.

лише почерки, характерні для останньої третини XVII — другої половини XVIII ст., а й пряме датування, як от: «Сия книга летопись с дедов прадедов, сочиненная фамилиею Дворецких и ныне находится в господыни Дворецкого Василия, значкового товарища; должность отсего — возний подкоморский повету остерского Василь Дворецкий. Се заметки писаны 1770 года, июля 8»⁴. Аналіз збірника переконливо показує, що він був фамільною книгою козацько-старшинського роду Дворецьких. Найбільш відомим представником цього роду був ініціатор складення збірника Василь Дворецький (1609—70-ті роки XVII ст.).

Його батько — Федір Дворецький походив з козаків, а, можливо, й дрібної православної української шляхти; загинув у 1631 р., очевидно від рук польсько-шляхетських карателів, які придушували повстання Тараса Трясила. Василь Дворецький відзначився у роки Визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Пізніше він — київський наказний полковник, а в 1658—1668 рр. безпосередньо очолює київський полк, причому певний час навіть розглядається як претендент на гетьманську булаву (1659 р.). Кульмінаційними у політичній кар'єрі В. Дворецького виявилися 1663—1668 рр. В той час він був правою рукою гетьмана Лівобережної України Івана Брюховецького, якого восени 1665 р. супроводжував у його відомій поїздки до Москви. Там йому було пожалувано дворянство. Як типовий представник козацької старшини В. Дворецький проводив політику посилення експлуатації народних мас. В той же час він послідовно боровся проти загарбницької політики Речі Посполитої, Османської імперії, Кримського ханства, був прихильником збереження союзу з Росією. Коли Брюховецький пішов на розрив з Москвою, Дворецький виступив проти свого патрона. За це гетьман змістив його з київського полковництва і заарештував. Після падіння Брюховецького Дворецький опинився в чигиринській тюрмі у гетьмана Правобережної України П. Дорошенка.

Втікши 13 травня 1669 р. із в'язниці, він через 10 днів був уже в Переяславі, а ще через місяць — приїхав разом із сином Юрієм до Москви, де його було винагороджено. Остання згадка про В. Дворецького міститься у «статейному списку» піддячого М. Савіна, де говориться про те, що колишній київський полковник наприкінці 1671 — початку 1672 р. займався зміцненням містечок під Києвом, куди підбиралися загони польської шляхти. Значне становище займав і син В. Дворецького — Іван, який у 70-ті роки XVII ст. був остерським сотником, а потім, аж до самої смерті 9 травня (29 квітня) 1694 р., — київським полковим суддею.

Отже, розглядуваний рукописний збірник був фамільною книгою роду Дворецьких і створювався за ініціативою колишнього київського полковника Василя Дворецького, а, можливо, і його сина Івана. Вони ж могли бути і авторами деяких матеріалів. В той же час, виходячи з ряду моментів біграфій В. та І. Дворецьких, сумнівно, що саме вони створили найбільш цінні матеріали збірника, тобто «Навіти», «Пам'ять» і «Пересторогу Україні». Очевидно, це зробила якась духовна особа, близька до Дворецьких. Анонімний автор чудово знав і «святе письмо», і праці християнських богословів, і «Хроніку Сарматії Європейської» (Краків, 1611) О. Гваньїні й інші твори. Він був патріотом України, виступав палким оборонцем православної церкви, становище якої на правому боці Дніпра після Андрусівського перемир'я 1667 р. різко погіршилося. Всі три пам'ятки написані в публіцистичному дусі і тісно пов'язані між собою, як, до речі, й з деякими іншими матеріалами збірника. Водночас кожен із згаданих творів має суто власне

⁴ Держ. публ. б-ка ім. Салтикова-Щедріна (ДПБ). Відділ рукописів. Q.XVII.220, арк. 134.

призначення, порушує своє коло проблем. Так, у «Навітах» описується тяжке становище православної церкви на Правобережжі, де правлячі кола магнатсько-шляхетської Речі Посполитої поспішали реставрувати старі порядки, що існували тут до Визвольної війни. «Пам'ять», по суті, являє собою, меморандум до російського царя Олексія Михайловича.

Тут викладаються конче необхідні заходи, яких, на думку автора, треба було вжити, щоб не допустити повного занепаду й загибелі православної церкви на Правобережній Україні і в Білорусії. У цьому творі проводилася думка про необхідність укладення нового мирного договору з Річчю Посполитою, який гарантував би повноправне становище православної церкви на українських та білоруських землях, анексованих Польщею.

«Пересторога Україні» (1669 р.) написана в іншому дусі: вона адресувалася козакам, насамперед козацькій старшині, а до того ж це — перший в історії української суспільно-політичної думки публіцистичний трактат, що має світський характер, у чому й полягає його унікальність. Він висвітлює невідомі сторінки в історії української історіографії та літератури, дає можливість переглянути або скоригувати деякі традиційні уявлення про шляхи їх розвитку.

«Пересторога Україні» створена у годину тяжких випробувань, що випали на долю українського народу. Після Андрусівського перемир'я 1667 р. на Правобережжі реставрувалася влада Речі Посполитої, посилилося феодальне гноблення на всіх українських землях, значної шкоди завдали й безперервні війни, татарські набіги, а також чвари між різними претендентами на гетьманську булаву. В цей же час з новою силою постала загроза з боку Османської імперії, яка робила останню значну спробу стати гегемоном у Європі, завоювати Україну та частину російських земель. Опинившись у тяжкому становищі, гетьман Правобережної України П. Дорошенко шукає союзу з Туреччиною, розраховуючи на її допомогу в об'єднанні під його владою всієї України.

Перед загрозою неминучої війни ряд відомих політичних, релігійних та культурних діячів України (Л. Баранович, І. Галятовський, І. Гізель, П. Кохановський, А. Радивилівський, Ф. Софонович та інші) розгорнули боротьбу проти загрози турецько-татарської експансії, докладали всіх зусиль до того, щоб розвіяти ілюзії, бликани у значній частині козацтва Петром Дорошенком. До грона блискучих українських публіцистів другої половини XVII ст. приєднався й анонімний автор трактату «Пересторога Україні». Чимало важливих ідей, висловлених на той час і пізніше у фундаментальних працях Л. Барановича, І. Галятовського та інших, викладалося у трактаті стисло, популярно, емоційно. Не випадково відчувається близькість у стилях «Перестороги Україні» та славнозвісного «Треносу» Мелетія Смотрицького. Твір цей написаний українською мовою, близькою до народної. Тому кожен міг легко прочитати і засвоїти його провідні ідеї.

Програмні настанови автора, його світоглядні засади вже висвітлювалися нами⁵. Тому варто спинитися лише на деяких моментах. Автор «Перестороги Україні» ніби розвиває відомі ідеї Б. Хмельницького, висловлені ним у промові під час Переяславської ради. Він переконливо доводить усю безперспективність і згубність орієнтації на Річ Посполиту, Османську імперію, не кажучи вже про Кримське ханство, на конкретних історичних прикладах показує тяжке становище народних мас на Правобережній Україні під владою магнатсько-шляхетської Речі Посполитої, молдаванів та болгар під пануванням Ос-

⁵ Див.: Мыццк Ю. А. Украинский историко-политический трактат 1669 года как памятник публицистики // Актуальные историографические проблемы отечественной истории XVII—XIX вв.— Днепрпетровск, 1982.— С. 84—101.

манської імперії тощо. Дуже різко засуджуються в трактаті П. Дорошенка та інші прихильники орієнтації на Туреччину. Водночас автор аргументовано обстоює необхідність російсько-українського союзу як єдиної гарантії безпеки українського народу та української православної церкви. При цьому він аж ніяк не спрощував усіх складностей перебування України під берлом російського царя («зла і тяжка Москва Україні...»), добре пам'ятаючи про антифеодальне повстання на Лівобережній Україні проти царських воевод (1666 р.), однак з огляду на загрозу турецько-татарської навали вважав недоцільним розвивати цю тезу. Чимало уваги приділено в трактаті гострій критиці гетьманів України, козацької старшини, чвари всередині якої несли народів тільки горе. Вражений тяжким становищем України, автор у полемічному запалі висловлює навіть певне розчарування наслідками Визвольної війни, що деякою мірою споріднює трактат з літописом Самовидця та Хмільницьким літописом. Виразно відчувається в аналізованій праці намагання захищати інтереси правлячого класу, насамперед української церковної верхівки, негативне ставлення до антифеодальної боротьби трудящих, що було типовим для дворянської історіографії, і навіть критичне ставлення до козацького стану. Автор трактату був переконаним монархістом, його оцінкам притаманні антидемократизм, провіденціалістські установки.

З усього вищесказаного можна зробити такі висновки. Людина, яка написала «Пересторогу Україні», належала до панівного класу і обстоювала інтереси насамперед вищого православного духовенства, що наклало свій відбиток на зміст трактату, зумовило наявність у ньому деяких суперечливих, інколи навіть реакційних положень. Водночас варто відзначити, що автор цієї праці був полум'яним поборником об'єднання України з Росією, активно боровся проти ідеологічної експансії Ватикану, унії та католицизму, агресивної політики правлячої верхівки Речі Посполитої, Туреччини та Криму, антинародної політики деяких гетьманів. Саме ці риси «Перестороги Україні» визначають її місце серед інших творів української публіцистичної літератури XVII ст., тим більше, що вона — єдина світська публіцистична праця, перший історико-політичний трактат.

Вплив «Перестороги Україні» на суспільно-політичну думку другої половини XVII—XVIII ст. є незаперечним. Досить порівняти концепцію анонімного автора з певними моментами концепції С. Величка. Отже, «Пересторога Україні» є важливою пам'яткою суспільно-політичної думки України і тому заслуговує на опублікування.

Текст «Перестороги Україні»⁶ друкується за правилами транслітерації. Зазначимо, що чіткий півустав, яким написана пам'ятка, дає можливість проставити твердий та м'який знаки наприкінці слів, і тому їхнє вживання зберігається в оригінальному вигляді. Нерідко твердий знак виносився над рядком і зображувався відповідним значком.

У такому разі при публікації виносний твердий знак передається курсивною літерою. Зберігаються літери «ѣ», «і», сполучення «оу». Автор «Перестороги Україні» послідовно вживав літеру «е» там, де сьогодні читається «е» і «є». Виходячи з цього, дану літеру передано як «е». Виносні літери подаються у рядку і позначаються курсивом. Титла над скороченими словами не зберігаються, скорочення не розкриваються.

Одержано 04.10.88.

⁶ ДПБ. Відділ рукописів. Q. XVII. 220, арк. 63—74.

Пересторога України

утрапенной днѣпровой, що єь до уваги, поки до остатку не згине, взяти належит, а зъ таких причинъ и прикладов, що посполите и пожитечне привовѣдают: хто не был в трудностях, той простакъ правый, гдыж и мдрому пригода ест особлива наукою потим. Такая привовѣст ест посполита и пожитечна кождому.

Прето наша Украина¹, рачей в ней панове козаки през лѣтъ двадцят, узнавши много злого и добро, повыини бы для себе самых уважит собѣ, то межи, якъ и мы, манархами седятъ и до якого кресу приходят, иж такъ много барзо набывши скарбовъ, а не мають их нѣчого, анѣ сыли.

Такъ много завоевали мѣст и селъ полных люде, а теперъ пусте, ледво сотня част зостаєть.

зв. Прудко напродѣ згоди фортець уставов // послушенства в собѣ не учинили и учинити не могутъ, тилко невынне в собѣ лупѣзства, забойства, зброднѣ, несправедливости великие умножили.

Людей мдрых в писмѣ свтом и в дѣлахъ военных и Пна Бга ся боячих, ненавидятъ, еще ж выкореняют, не знаючи, що писмо свтое мовыт: иж болшей може мудрост, нѣжли глупа сыла.

Таяж Украина рефунуми, ани вспоможеня в манѣту, ани в люд ниодколѣ не маєт.

А всѣм околычным монархом зазлыла и на себе обрушила и до згиненя з мѣстцами свтыми близка ест за злости, тилко час еще не пришолѣ, ведлугъ судовъ Бжних.

А що не менша, иж суду и справедливости укривжоным ближным, и вдовам, сиротам и мѣстцам свтым, ведлуг правѣ Бжнихъ // и людзских нѣгды не чинятъ.

А вшелякие зброднѣ и кривоприсязства и несправедливости плодитъ дорожынѣ непотребных и мѣрѣ несправедливых не престерѣлит. Зайзрости и глупства в той же Украини: еденѣ другого без суду и невынне, иле ж дає зрадою, забываетъ, рабуе, уряди, хочъ другый неумѣтный и негодный, и праложенства отимуге.

Станѣ духовный за нѣзащо маєт и опримує и утискуєть, дома Бжие зноститъ и иншие убожитъ и профонует, за що ся найвышший срого на таких народахъ, яко о тымъ явне соут писма свтые и приклады мститъ звыкли.

зв. Тая ж Украина нензна для своей волѣ, собѣ на помочь часто въпроважає до себе поганина татарина, который вмѣсто помагана // Украину внѣвечъ в людех и во всем нищитъ и губытъ, наветъ и тых власне*, которые им голдуютъ.

А надто сут и такие в народѣ украинском, же своих хрстиян татаром и турком сами у вѣчную неволю выдають, що и сами гетманове чинили для того, абы несправедливе сами над Україною пановали и гетмановали.

Тая ж нерозумная Украина, що роз ся, то сюди, то туды до монархов розных перекидаєтся, впят им ребелѣзует, а за тое сама барзо шкодує и знищѣла, нѣжли кого иншого звоевала.

И то бовѣм зле и не годится хвалити украинцом, иж гды з монархою яким, що доброго старши их постановятъ, то меншиѣ без слушнои причини рекратует и на старших [хоцѣ иншому нѣт ся злого не дѣе и добре ся має], выегрозыт зрадою и кнує и их забывает. // Тая ж Украина хотѣла быт, яко околычние монархии пановат, тылко за такіи злыи свои поступки и за свою подлост нѣгды не доказала и не докаже,

* Слово «власне» написано над рядком.

овшем на злый гакъ монархомъ старожитним от Ба постановленным приходит.

Бо у монархов послушенство и моцъ, порядки и скарбы, молитвы, ялмужны. А в Украинѣ, яко межи быдломъ, нѣчого того не машъ, тылко то, же ся колотятъ, але то до короткого им часу [поки ся з собою досконале монархове не згодят], служит.

Кгдыж еслы Украина що доброго собѣ не справила, анѣ пановатъ и радит собѣ не умѣла за старого Хмелницкого, гды незличомые скарбы, интрати, мѣста и села, и що мѣла поготову, юж теперъ свобод и жадной речи, яко жадает, сподѣватся не може од жадного монархи, же ся им // зневѣрила не раз. А сама знищчала и порознилася.

65 зв.

А же през лѣтъ двадцат не отдалася Украина поляком, а през лѣтъ шестнадцат москвѣ², и не выжебрала там, чога хотѣла, овшем, в легкост усѣмъ пришла.

Теды и у турчина жадного фавору не узнает, бо турчинъ за найпервшым бунтом и за датком якого украинского своеволника, полкне Украину, яко негдыс Константинопол и Волохи и иншии земли и народы, которым зразу турчин, рекомо, яко теперъ Украинѣ помагал и служил.

За що теперъ турчиновѣ Константинополъ и иншии народы, не тилко яко звичай служит, але праве и въ ярмах ходятъ, яко млиновое камѣнѣ на шиях своих уставичне утрапение носятъ. //

66

Еслы ж хрстіянин ани сам, ани его жена, ани дѣти, ани скарбы, ани вѣра неволна, еще ж турчин хрстіян псами титулуе.

Того ж знат Украина не уважна и собѣ ** прagne, що и отримае, бо ся певне не одоймуе, гды на ей турки повстанут з леда причини колысколвек.

Болшые то были народ, которых пожерлѣ турчин, нежелы Украина, ани однялися турчиновѣ нѣколы.

Тѣшится Украина з того, же собѣ обещуе помочъ од турчина, лечъ тая помочъ на зѣгибелѣ Украинѣ и вшелякого хрстіянства чигають и омылна ест.

Албо вѣмъ гды вниде турчин въ Украину, не будет ся питатъ де нѣ о що Дорошенѣка и жадного козака, що ему уподобает, то буде чинит и братъ мѣста до остатнего замку, а людей одѣсилати // в тяжкие и найокрутниѣ ярма.

66 зв.

Еслы тежъ Украина пойдет турчиновѣ на послугу помочъ колы, або за Дунай, зтамтол юж утѣкат и дома побыват и жоны зѣ дѣтми оглядат, пне козаку, ани думай; як там залегти мусишъ, пне козаку, навѣки.

А мѣста и вси украинские пойдутъ турком надѣлъ вшелякий, а поневаж Украина в таких трудностях од лѣт килкодесять пливае, то би завчасу пред своей теперъ остатней згубы поратованѣе, яке собѣ упатрила а такъ бы в собѣ мовила:

«Зла и тяжка москва Украинѣ, а поляки совете тяжкиѣ!».

Але турецкой и татарской злости и тяжпру, ани конца не буде, бо там не тылко вѣргать, але и мругать не дадутъ и не волно не тылко Дорошенкови // и по ным иншим гетманомъ, але и жадному козаковѣ и законѣниковѣ.

67

Презъ турковъ абовѣм всѣ хртіяне русьские и дома Бжіе барзо нѣжли од поляков [яко и в Константинополю] погинут.

А иж з тых трох монарховъ жадному отнятися, анѣ своей згубы уйти Украина не может.

Прето слушна, абы одного зѣ тых за пна обрати собѣ мѣла, иле того, зѣ которимъ ест одной вѣры, нуже ся на разъ спробовала.

А меновите вѣрне и мощно ся привязати ражу до цяра московского, яко одного на свѣтѣ и потужного во всемъ монархи православного, ко-

** Слово «собѣ» написано над рядком.

3в. торый ся и безъ даны и безъ панщини з Украины обыйдетъ и волности даетъ, яких тылко хто прагнетъ. // А гды бы при цри московскомъ Украина, [ачъ юж спустошала], зостала, не за длугый бы час во всемъ обфитовала и вшелякимъ народомъ, яко за свтого Владымера³, страшна бы была и користы и славы велькой бы мѣвала. Быле тылко судовъ и уставовъ Бжих и царскихъ престерѣгала, а лупѣзства закономъ заказанъного занехавши, во всѣхъ справедливостяхъ свтых и присягъ своих стерегли и вѣрне царевъ по его указу служили, бо без порядку и послушенства не може быть добре въ Украинѣ и нѣгде. А такогo зъедноченя Руси боятсѣ барзо вшелякие народы: турки, нѣмцы, орда и поляцѣ.

Налезит и то взяти до уваги Украинѣ // , же гды и предъ тымъ бывала часто громлена, теды въ царствѣ московскомъ украинцѣ при-бѣжище мѣвали, такж греки, и мѣста стых тамъ вспоможеня брали*, бо теж инѣде и не маш где.

А в ты военные лѣта подѣ Каменцемъ Подолскимъ або Жван-цемъ⁴, гды поляки од козаковъ орду одлучили, а собѣ перенянали.

В той час, бы царь московский на прозьбу и присягу козаковъ не узычилъ своей на обороне Украине сыли, певне бы въ Украине вшелякие мѣста и дома Бжіе мечем и огнемъ знесены были.

Так же и на Дрожиполи⁵ царемъ ся, то ест московскимъ, и его войскомъ, Украина ратовала. Тым же и поде Львовомъ або Тернопол-земъ⁶ защитила.

8 зв. А подѣ Чудновомъ⁷, гды войска козацкие, не дбаючи на свои присяги, цря // зрадили, а московское войско згинуло. Теды презыдия московска в той час Украину од остатного упадку оборонила, чого украинцѣ невдячними ся стали и присяги свои зламали. А таковои доброты за свою зраду певне одѣ турковъ бы, яко о цря, не узнали.

Годытсѣ прето и слушне цѣлей Украине пристать знову до московского цря, которому такъ много крот присягали и голѣдоват ему вѣрне, поки стане свѣта, обликовали. А затымъ русы жаденъ ся народъ губыть не покуситъ, овшем примыря кождый проситѣ буде, яко было за Володымера стого, [яко цря московсѣкого] монархи руского и потужного.

9 А що царь московский Волын и Литву // опановавши, мѣл примат и то мусил [дознавши не раз козацкои зради], з поляками ся еднат и им завоевану землю и мѣста отдатъ и Киевъ во отдание назначилъ. А мусилъ то учинит, же ему Украина [хоцѣ не безъ даны лѣтѣ килкна-дцять дармо бороны], не хотѣла послушна быт, анѣ жадней дани даватъ и на радах царских переставатъ.

9 зв. Вшелякие во инѣтрати украинци на себе брати, одѣ чого шалѣючи, яко народъ простой и безърозумный, внѣвечъ ся пооборочали. Пановат бовѣмъ им не можна и жаденъ монарха того им не позволи, аби простий народ монархом мѣл бы ровным сусѣдомъ, чого и Бг не дал простаком. Кгдыж украинцѣ такогo ест розуму благого, же хотѣли быт, що неподобна, абы // над ними не было монархи жадного, ани звѣрхности якои, которая бы не припустила безъ караня злости жадней, чого еднакѣ доказат не будет могти. Злодѣяние бо превращаетъ и сыльных престолы, яко писмо свтое мовитъ.

Не дивоватсѣ теды, же царь московский одѣступил мѣст завоеваных и Киевъ; для козацкои то зрады и несфорности такъ учинити мусѣлѣ.

В томъ тылко цря московского вына, же уступуючи полякомъ мѣста завоевание, не хотѣл, чи не умѣлѣ, чи не моглѣ амністией людемъ военнымъ и невоеннымъ, духовнымъ и свѣцкымъ вымочи и от преслѣдованя народу руского и вѣри грецкой и православной [кото-

* Слово «брали» написано над рядком.

- 70 ра не зъ Рымомъ ест въ едности] // трактатами обвароват, бо такие речи иначе не могут ся моцне обвароват, тылко на трактатахъ тыхъ, которые зъ собою войну точатъ. Прето црѣь моглѣ бы обвароват прикладомъ лютровъ которые завѣше первый пункт о вѣры, хочѣ въ инше панство на трактати подают.
- Що и в Турунію недавно учинили, яко о свою вѣру афектовали, отримали, бо им тая цѣлост у вѣри ихъ кролѣ и сенаторовѣ навѣки поприсягнут мусили и мешкаютъ теперѣь спокойно, безѣ нагабания. Збывають поляки а навет и наши, котори правѣ старожитности не свѣдомы, же црѣь московскій въ чужемѣ панствѣ, яко радит, такѣ и вѣри вароват не може. Кторый ся засъ знае на рѣчахъ, той // повѣдае, же може зъ тыхъ рацый.
- 70 зв Першый прикладъ ест о тымъ, вышѣреченый лютерскій. Такѣже въ Кролевцу и въ розныхъ нацѣяхъ рымскихъ, же свою вароватъ здавна вѣру.
- Другая рація, же рускіе панства полякомъ пришли сукцессію и варовано имъ вшелякіе волности, ест о тымѣ привилеи и кройнікы.
- А тыхъ панствѣ ест лентимусъ сукцесоръ и црѣь московскій, бо то его продокъ власный былъ стый Володимеръ и другіе ксенжства, которые в той же вѣры, яко онъ былъ, цркви и розныя фундацые в рускыхъ земляхъ своихъ фундавали и в нихъ тѣла свои зложили. Сукцессоровѣ своихъ до досит чиненѣя фундаціамъ ихъ и стерегутъ подъ анафемами // облиговали.
- 71 Зъ тыхъ рацый [и зъ иншихъ голый се кто жлозе * о не вѣложит в голову, из писма стаго постарамся] справедливе осудит, же црѣь московскій можетъ ся застановит о вѣру православную и въ панствѣ полскомѣ народовѣ рускому.
- А принамнѣй в тыхъ мѣстахъ, которыхъ завоевалъ, а ещѣ за держави своей не отдалъ предъ уступенѣемъ теды ихъ полякомѣ можетъ кондиціями подъ нарушенемъ пактовъ Руси, противко вшелякимъ навѣтомъ вароват, що еднакъ не може москва варованиемѣ обвароват, гды не будетъ у црѣя его млсты люде зъ Малой Руси, вѣдоми Божихъ и людзскихъ и розныхъ монарховѣ правовъ, уставовъ и преслѣдованѣя презъ поляковъ Руси, бо поляки, яко мудриѣ, завше москвы и руси, яко невѣдомымъ правѣ // навѣтовыхъ, ошукають, леда малымъ словомѣ.
- 71 зв А що Дорошенѣко жадае жебы црѣь, его млст, президія зъ Украины звѣлѣ, того онъ неслушне, яко и самъ не знае, чога жадае, бо гды бы не президія црска, певне бы южъ поляки украинцомѣ и на Запорожю высидѣтъ ся не дали и не дармо, тилко за присягую и прозбую козацкую, царѣь его млст до Украины ся интересуе, а волности, якіе хто потребуе, надае, кто ему тылко вѣрне голѣдуе. Що обачитъ може кождый поза границю московскою, якъ живутъ украинцѣ на волностяхъ, обфити во всемѣ.
- А яко естъ певна, такъ кождый признае, же козаки сами Украину згубыли, до спустошенѣя своимъ нераденіемъ и глупствомъ приправили, анѣ ей утримаючи и радячи //, яко инѣши моудрыѣ народи, Украиную не могутъ и не умѣють.
- 72 Для того потреба, абы козаки едностайне и прудко слали и писали до црѣя московского, поддаючися ему вѣчне, а при тымъ и то доложитъ въ той сенсѣ:
- «Же ты, пресвѣтлый црѣь, поневажъ съ поляками учинилесъ зѣгоду, а имъ отдалесъ завоеванѣную землю, а на трактатахъ, принамнѣй писмомъ, вѣры православной и цркви Бжой и народу руского, абы не были в гонении и разорениѣ, не обваровалесъ.
- Для того ся Украина рознит и рветъ, и тобѣ, црѣь, голдоватъ цале не може и до турковъ ся почасты схилятъ мусѣтъ. А скоро обваруешъ вѣру и все, що належитъ вѣры и церквамъ и вшелякому народовѣ

* Це слово, зміст якого неясний, написано поверх рядка.

72 зв. ведлугъ пактов гадяцких, або и варованой если // будет при цру, завше украинцъ послове, теды тобъ вся Украина вѣчне и вѣрне голдовать будет и всѣ того прагнем, абысмо за пана тебе православного монарху собѣ мѣли.

А тилко пилно то вароват Украины треба, же ся не треба седѣт и обезпечат на турецкие и татарские обороны, бо поляцѣ коликолвекъ, если не мечем при помочи московской, теды дан зъ кролевства полского по(с)тупивши, туркомъ и татаромъ одлучит их од украинцовъ, же не будут козакомъ помогат турѣки і орди.

73 А коли й так буде, гдеж ся вѣ той час украинцомъ подѣт, юж анѣ до поляковъ, ани до москви им не буде видѣно, тилко гинут зо всѣмъ здоровѣемъ и з маетностями прыйдет. //

А до того юж пришло было Украинѣ лѣт тому шестнадцат, якъ под Званцемъ або Каменцем орда козаков одступила, а до поляковъ ся прилучила на згубу козаков и всей руси.

Вѣ той час, гды бы не црѣ московскый Украину, принял вѣ свою оборону, теды бы украинцов юж до того часу житіе было тѣсно. А рачей и дѣти бы их живо орда и поляки не zostавили. Прето украинцомъ завчасу до цря его млсти прилучит бы ся потреба и причин злых болше юж не дават монархом хрестиянским, овшем их блага, поки не наступятъ на Украину зо всѣх сторонъ потужніе войска полские, литовские и московские зѣ нѣмцами, що конечно быт мусит за бунѣти украинцовъ.

73 зв. А хот на який час прыйдутъ прутко на помочъ украинцом орѣды и турки, еднак и тые нѣчого доброго не справят, тилко спустошенѣя Украины учинят, // бо кождый зѣ тых войскъ мусит узят ѣсти и пит, и вѣ полон, также и под мѣчъ.

Що коли дознае и обачит, не один мовитіме: «Волѣл бымъ дан дават, або вѣрне служит, або панщину робыт, нѣжли на такый гакъ приходит». А не минет то украинцовъ, и незадоуго поткает, если ся далей монархомъ хрестиянскимъ спротивятса будоут, а вѣ подданствѣ быт не схотят, саме их зѣбродне и несправедливосты погубят, же ани Бга, ани зѣвѣрхности не знают, а ближным своим и домом Бжїмъ лупѣзства и кровопролитя невинне крови, безъ судов чинят, а самы ся рознят и на килка частый ся дѣлят.

74 А за такую злую козаков справу болшая наступила от поляков зѣгуба цркви Бжой и православїю вѣшельякому вѣ кролевѣствѣ полскомъ и в князствѣ литовскомъ, що ся свѣжо стало в року нинѣшнем // первая тїсяча шестсот шестдесят девятомъ, вѣ мѣстех полских Витебску, в Могилевѣ, вѣ Белѣзѣ, Замостю и инших мѣстах, где вшельякие цркви православные на унѣю обернены, а православныхъ мѣщанъ зѣ мѣст выгнано, а инших помучено, же вшельякие маетности злуплено, а инших на горло осужено. А тым примусилы, же ся немало людей вѣры грецкой православной изрекли и одприсягли и на себе записы и зарубки дали и з примусу приступилы до вѣры, до унѣи, вѣры рымской.

Що и вѣ Киевѣ и во Украинѣ буде, если полякы Киевѣ озмут, а москва зѣ Кїева уступят, од чого, Пане Бже, тилко заховай. А рус всю зѣ цремъ московскимъ, якъ найпрудшей, зѣедночи, а найбарзей для вѣры и хвалы своей бозкей.

Аминь.

ПРИМІТКІ

¹ Термін «Україна» невідомий автор вживає досить послідовно, але за всіма ознаками переважно у звуженому значенні, щодо правобережжя Дніпра. Більша частина тогочасної Правобережної України контролювалася тоді адміністрацією гетьмана П. Дорошенка.

² Автор має на увазі Зборівський мир, укладений між повстанцями Богдана Хмельницького та Річчю Посполитою у 1649 р., а також («през літ шестнадцят») об'єднання України з Росією.

³ Святий Володимир — київський князь Володимир Святославич, який правив у 978—1015 рр. В його часи було завершено об'єднання всіх східнослов'янських земель у складі Київської Русі. Князування Володимира було кульмінаційним пунктом в історії Київської Русі, періодом її найбільшої могутності.

⁴ Мається на увазі битва під Жванцем наприкінці 1653 р., коли карателям короля Речі Посполитої Яна Казимира вдалося уникнути розгрому від повстанців Б. Хмельницького внаслідок сепаратної угоди з кримським ханом Іслам-Гіреєм III. Ця чергова зрада Іслам-Гірея призвела до остаточної ліквідації воєнного союзу між повстанцями і Кримським ханством, спрямованого проти Речі Посполитої.

⁵ Дрожипільська битва (битва на «Дрожиполі», під Ставищами, під Охматовим) мала місце у січні 1655 р. Тяжка битва російсько-українських військ під проводом Б. Хмельницького і В. Б. Шереметева з польсько-кримськими військами С. Потоцького й Камамбет-мурзи закінчилася, як свідчать сучасні дослідження, перемогою над карателями (Санин Г. А. Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века.— М., 1987.— С. 144). Автор «Перестороги України» неправильно змальовує битву як успішну в цілому для польсько-шляхетських та кримських військ.

⁶ Всупереч очевидним фактам автор «Перестороги України» бере під сумнів успішну кампанію 1655 р. Восени 1655 р. російсько-українські війська розгромили польсько-шляхетські загони під Бучачем і Городком, обложили Львів, взяли Люблін тощо. Жодних серйозних труднощів військо Б. Хмельницького восени 1655 р. на Західній Україні не зазнавало.

⁷ Маються на увазі битви під Любаром і Чудновом у вересні—жовтні 1660 р. 17 жовтня 1660 р. Юрій Хмельницький підписав Слободищенський трактат, який передбачав відрив України від Росії і перехід під владу шляхетської Польщі. Його війська перейшли на бік Речі Посполитої, і російські війська Шереметева мусили капітулювати.